

2 POLOHA A VYMEDZENIE

2.1 Poloha územia

Poloha štátu vyjadruje jeho priestorový vzťah vzhľadom na iné definované skutočnosti. Preto má viacero aspektov. Takými sú napríklad poloha na Zemi vzhľadom na Slnko, oceány a kontinenty, nadmorská výška alebo ekonomické a politické javy.

Poloha na Zemi, niekedy nazývaná matematická poloha alebo kartografická poloha, sa udáva geografickými súradnicami, ktoré vyjadrujú uhlovú vzdialenosť daného bodu od roviny rovníka a od nultého poludníka.

Vzhľadom na rovník leží naša republika v severných geografických šírkach. Najsevernejší bod územia leží v katastri obce Oravská Polhora v okrese Námestovo a má súradnice 49° 37' severnej geografickej šírky (s.g.š). Najjužnejší bod je na Dunaji v katastri obce Patince v okrese Komárno a má súradnice 47° 44' (s.g.š).

Šírkové pásmo, v ktorom sa naša republika rozkladá, má rozpätie 1° 53'. Je to malý rozdiel v uhle dopadu slnečných lúčov na to, aby sa u nás mohla prejavovať šírková klimatická zonálnosť. Teplotné rozdiely medzi juhom a severom Slovenska sú len iluzórne a v skutočnosti sú ovplyvnené rozdielmi v nadmorských výškach.

Cez Slovensko prechádzajú základné rovnobežky 48° a 49°. Rovnobežka 48° prechádza Podunajskou nížinou cez Dunajskú Stredú a Nové Zámky. Rovnobežka 49° prechádza cez Ilavu, stred Turčianskej kotliny a Veľkej Fatry, severnými stráňami Nízkych Tatier cez Hornádsku kotlinu, Prešov a Sninu.

Poloha v daných zemepisných šírkach určuje celkový charakter našej klímy v miernej klimatickej zóne so striedaním sa ročných období.

V čase jarnej a jesennej rovnodennosti dopadajú slnečné lúče na poludnie na rovnobežku 48° pod uhlom 42°. V čase letného slnovratu dopadajú slnečné lúče na to isté miesto pod uhlom o 23,5° väčším, v čase zimného slnovratu pod uhlom o 23,5° menším. V dôsledku toho dostáva naše územie v letnom polroku takmer 3-krát viac slnečného žiarenia ako v zimnom polroku. To vyvoláva rytmické zmeny v prírode a zasahuje aj do hospodárskeho a sociálneho života. Ročnými obdobiami sú podmienené agrotechnické termíny v poľnohospodárstve, podľa nich sa tiež plánujú dovolenky a podobne.

Poloha v miernych zemepisných šírkach určuje aj podmienky na rozšírenie pôdnych typov i rastlinných spoločenstiev (opadavý listnatý les a ihličnatý les) s príslušnými živočíšnymi spoločenstvami. Limituje tiež pestovanie poľnohospodárskych plodín.

Najzápadnejší bod Slovenska 16° 50' východnej geografickej dĺžky (v.g.d.) leží na rieke Morava v Záhorskej Vsi v okrese Malacky, najvýchodnejší bod 22° 34' v.g.d. v Novej Sedlici v okrese Snina. Dĺžkový rozdiel 5° 44' predstavuje časový rozdiel vo vrcholení Slnka necelých 23 minút. Celé územie nášho štátu leží v pásme stredoeurópskeho času (SEČ, angl. CET), ktorý sa riadi miestnym časom poludníka 15° v.g.d.

V severnej časti geomorfologického celku Poľana, na vrchole Hrb (1 255 m n.m.), leží stred Slovenska. Jeden z geografických stredov Európy sa nachádza pri Kostole sv. Jána v Kremnických Baniach (Čeman, 2003). Značný praktický význam má poloha vzhľadom na oceány a moria. Slovensko leží mimo pobrežného pásma, ktoré sa udáva vzdialenosťou 250 km od mora. Vnútrozemská poloha je nevýhodná z hľadiska námornej dopravy a absencie prímorskej rekreácie. Mnohé štáty v minulosti (napr. Anglicko, Španielsko, Holandsko) využili námornú dopravu na vybudovanie svojej ekonomiky a na získanie svetovej prestíže. V štátoch, ktoré využívajú pláže Jadranského, Stredozemného, Čierneho mora a ďalších morí, tvorí ekonomický prínos z cestovného ruchu významnú zložku národných príjmov. Nevýhody vnútrozemskej polohy Slovenska čiastočne zmierňuje prístup po Dunaji k Čiernemu moru a prostredníctvom kanála Dunaj – Mohan – Rýn aj k Severnému moru (tabuľka 1).

Tabuľka 1: Vzdialenosť Slovenska od morí

More (prístav):	Jadranské (Terst)	Baltské (Gdansk)	Čierne (Konstanca)	Severné (Hamburg)
Vzdialenosť v km od geometrického stredu SR	540	630	840	850
Najkratšia vzdialenosť v km od hraníc SR	365	560	660	775

Zdroj: Nižňanský, In: Michaeli, 1999

2 POLOHA A VYMEDZENIE

Vnútrozemská poloha Slovenska v strede Európy nám umožňuje kontakty s ostatnými štátmi. Podmieňuje tiež tranzitnú dopravu iných štátov cez naše územie, čo pri zachovaní opatrení na ochranu životného prostredia môže pre nás znamenať finančný zisk.

Poloha vzhľadom na oceány a kontinenty má v našej republike značný vplyv na podnebie. Slovensko leží na rozhraní vplyvu oceánskych a kontinentálnych vzduchových hmôt. Vzduchové hmoty, ktoré vznikajú nad Atlantickým oceánom a prichádzajú na naše územie od západu, prinášajú obvykle zrážky. Vzhľadom na menšie výkyvy teplôt v oblasti oceánu počas roka, zmierňujú oceánske vzduchové hmoty extrémne teploty. Výsledkom toho je nie príliš horúce leto a nie príliš studená zima. Vplyv kontinentálnych vzduchových hmôt je opačný. Pri ich pôsobení je podnebie suchšie, v lete teplejšie a v zime chladnejšie. Kontinentálne vzduchové hmoty, ktoré vznikajú nad vnútrom Eurázijského kontinentu, ovplyvňujú viac východnú časť republiky.

Veľký význam pre Slovensko a jeho vnútornú diferenciáciu má poloha v rámci veľkých prírodných celkov. Slovensko leží v tej časti Európy, ktorá sa vyvrásnila koncom druhohôr a v treťohorách. Osou Slovenska sú Karpaty, členené na pohoria a kotliny, z juhu lemované dunajskými nížinnými kotlinami (Panónskou panvou). Tie spolu s Karpatmi tiež patria do mladej Alpsko-himalájskej sústavy.

Existencia Karpát a Panónskej panvy podmieňuje na našom území veľké kontrasty nadmorských výšok, pestrosť geologickej stavby, tvarov reliéfu, teplôt, zrážok, pôd, rastlinnej pokrývky i živočíšstva. Prírodné danosti vytvárajú aj rozdielne podmienky pre poľnohospodársku výrobu, charakter sídiel, vedenie komunikácií a iné činnosti.

Z karpatskej klenby sa rieky roztekajú na všetky strany. Slovenskom preto prechádza hlavné európske rozvodie medzi Baltským a Čiernym morom. Z takejto polohy vyplýva, že rieky u nás pramenia a rýchle odtekajú do susedných štátov. Máme preto hustú riečnu sieť, ale rieky s výnimkou Dunaja majú relatívne málo vody, ktorá je nevyhnutná pre priemysel, sídla a iné aktivity. Vzhľadom na to, že rieky u nás pramenia, závisí len od nás, aké čisté ich zachováme.

Činiteľom, ktorý na Slovensku v najväčšej miere ovplyvňuje priestorové rozloženie teplôt, zrážok, pôd, rastlinstva, živočíšstva, ale aj spôsob využívania krajiny, je nadmorská výška. Polohe vzhľadom na nadmorskú výšku preto treba venovať osobitne veľkú pozornosť.

Územie Slovenska sa nachádza v nadmorských výškach od 94 m n. m. (výtok Bodrogu v obci Klin nad Bodrogom v okrese Trebišov) po 2 655 m n. m. (Gerlachovský štít v obci Gerlachov v okrese Poprad).

Obidva extrémne položené výškové body s výškovým rozdielom 2 561 m sú od seba vzdušnou čiarou vzdialené len 153 km (Štatistická ročenka SR, 2006).

Keďže so vzrastajúcou nadmorskou výškou klesajú teploty a vzrastá množstvo zrážok, miesta od seba málo vzdialené majú rozdielnu klímu, rastlinstvo i pôdy. Rozdielne prírodné podmienky podmieňujú aj rozdielne využívanie pôdy. V nížinných polohách sa pestujú na teplo náročné plodiny (kukurica, paprika, broskyne). Vo vyšších polohách sa pestujú plodiny menej náročné na teplo a znášajúce väčšie množstvo vlhky (zemiaky, ľan, ovos). V polohách nad 1 000 m n. m. vzhľadom na nízke teploty a krátke vegetačné obdobie sa poľnohospodárske plodiny na ornej pôde nepestujú.

Tabuľka 2: Výškové stupne povrchu Slovenska

Výškové rozpätie v m n. m.	Rozloha v km ²	Katégória (jej plocha v km ²)	Podiel v %
od 94 do 100	37	nížiny (20 045)	41
do 200	12 478		
do 300	20 045		
do 400	25 534	nízke vysočiny (22 089)	45
do 600	34 987		
do 800	42 134		
do 1 000	45 979	stredné vysočiny (6 350)	13
do 1 200	47 647		
do 1 500	48 484		
do 2 000	48 877	vysoké vysočiny (552)	1
do 2 500	49 005		
do 2 655	49 036		

Zdroj: Lukniš, 1972

2 POLOHA A VYMEDZENIE

Nížiny sa od vysočín najčastejšie oddeľujú izohypsou (vrstevnicou) 200 m n. m. Podľa Lukniša (1972) pre Slovensko, ktorého územie nikde nezostupuje na úroveň hladiny mora a ktoré opúšťa Dunaj a Bodrog vo výške približne 100 m n. m., je výhodné posunúť hornú hranicu nížin o 100 m vyššie. Tým do nížin zahrnieme veľké súvislé plochy rovín a pahorkatín, ktorých je už nad 300 m n. m. veľmi málo (tabuľka 2).

Napriek tomu, že sa o Slovensku hovorí ako o krajine vysočín, značné plochy (41 % územia) zaberajú hospodársky dôležité nížiny. Rozprestierajú sa na juhu Slovenska a pozdĺž riek hlboko zasahujú do Karpát. Úzke pruhy reliéfu do výšky 300 m n. m. vybiehajú pozdĺž Váhu až k Bytči, pozdĺž Nitry nad Prievidzou, pozdĺž Hrona až k Zvolenu a pozdĺž Krupinice nad Krupinu. Na východnom Slovensku vyerodovali rieky dlhé, znížené doliny, zabiehajúce hlboko do flyšových pohorí. Pozdĺž Tople siaha nížina až po Bardejov, pozdĺž Ondavy nad Svidníkom a pozdĺž Laborca skoro až k Medzilaborciam.

Nížiny sú na našom území predeľované výbežkami karpatských pohorí. Malé Karpaty oddeľujú na západe Záhorskú nížinu, ktorá má rozlohu asi 1 400 km². Najväčšia naša nížina je Podunajská nížina, s plochou 12 000 km². Rozprestiera sa od Bratislavy po Šahy, kam siaha výbežok Krupinskej planiny. Za ním sa tiahne Lučensko-košická zníženina, územie medzi Slovenským rudohorím a pohoriami severného Maďarska. Sleduje úseky riek Ipel, Rimava, Slaná, za Slovenským krasom Bodvu a v Košickej kotline Hornád a Torysu, pozdĺž ktorej vybieha až nad Prešov. Jej rozloha je približne 2 600 km². Východne od Slanských vrchov sa rozkladá Východoslovenská nížina, ktorá má rozlohu zhruba 4 000 km². Je severnou časťou Východopanónskej panvy, kým Podunajská nížina tvorí severnú polovicu Západopanónskej panvy.

Nízke vysočiny (301 – 800 m n. m.) zaberajú až 45 % územia Slovenska. Predovšetkým sem patria kotliny a doliny veľkých riek a súvislé plochy geomorfologických celkov na južnom okraji Karpát, kde tvoria postupný prechod do nížin (napr. Malé Karpaty, Myjavská pahorkatina, Považský Inovec, Tribeč, Pohronský Inovec, Štiavnické vrchy, Krupinská planina, Revúcka vrchovina, Cerová vrchovina, Slovenský kras). S výnimkou najvyšších vrchov sem patria aj pohoria na západe a východe Slovenska, napr. Biele Karpaty, Javorníky, Slanské vrchy, Ondavská vrchovina, Laborecká vrchovina.

Stredné vysočiny (801 – 1 500 m n. m.) majú už oveľa menšiu rozlohu. Zaberajú len 13 % nášho územia. Súvislé plochy zaberajú v severnej časti stredného Slovenska, kde obkolesujú naše najvyššie horské polohy a vrcholové časti pohorí, ktoré nedosahujú hornú hranicu lesa. Predovšetkým je to v oblasti Slovenského rudohoria (Veporské vrchy, Spišsko-gemerský kras, Stolické vrchy, Volovské vrchy), horné časti sopečných pohorí (Vtáčnik, Kremnické vrchy, Poľana, Javorie), najvyššie flyšové pohoria (Kysucké Beskydy, Oravské Beskydy, Levočské vrchy) a jadrové pohoria (Strážovské vrchy).

Vysoké vysočiny tvoria len ostrovy najvyšších pohorí Slovenska vo vrchole klenby Západných Karpát. Nad izohypsou 1 501 m n. m. a zároveň nad hornú hranicu lesa prečnievajú Tatry (Gerlachovský štít 2 655 m n. m.), Nízke Tatry (Ďumbier 2 049 m n. m.) (obrázok 2), Malá Fatra (Veľký Kriváň 1 709 m n. m.), Veľká Fatra (Ostredok 1 592 m n. m.), Oravské Beskydy (Babia hora 1 725 m n. m.), Chočské vrchy (Veľký Choč 1 611 m n. m.). Vysoké vysočiny zaberajú spolu plochu len 1 % (tabuľka 2).

Obrázok 2: Hrebeň Nízkych Tatier – v pozadí Ďumbier 2 049 m n. m.

Autor: Nemčíková, 2007

2 POLOHA A VYMEDZENIE

2.2 Vyhraničenie, rozloha a tvar územia

Slovenská republika vznikla 1. januára 1993 po rozdelení Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Jej územie je vymedzené štátnymi hranicami – sčasti prírodnými a sčasti "umelými", ktoré sú výsledkom historického vývinu spoločnosti na danom území.

Historickým základom pre dnešné **vyhraničenie Slovenska** bolo osídľovanie územia Slovanmi od 5. storočia. V prvej tretine 9. storočia sa na území od Malých a Bielych Karpát pravdepodobne po Slanské vrchy rozprestieralo Nitrianske kniežatstvo. To sa po spojení s Moravským kniežatstvom okolo roku 833 stalo súčasťou Veľkomoravskej ríše. V prvom období trvania Veľkej Moravy – od vzniku do roku 871 – jeho južné hranice tvoril tok Dunaja, južné úpätie Matry po Tokajské vrchy, na východe azda rieka Uh (Žudel, 1993).

Po rozpade Veľkomoravskej ríše sa územie dnešného Slovenska stalo súčasťou Uhorska. Na západe ho ohraničovala hranica s Českým kráľovstvom, na severe s Poľským kráľovstvom.

V roku 1918 po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie vytvorili Slováci s Čechmi spoločný štát – Československú republiku. Územie Slovenska bolo stanovené približne v dnešných hraniciach. Oproti Česku a Poľsku zostali prevažne historické hranice. Najproblematickejšia hranica s Maďarskom, prebiehajúca národnostne zmiešaným územím, bola určená Parížskou mierovou konferenciou 12. júna 1919 a obsahuje ju Trianonská zmluva zo 4. júna 1920. Do československého územia bolo víťaznými mocnosťami dohody začlenené v roku 1919 aj územie Podkarpatskej Rusi, ktoré po skončení II. svetovej vojny pripadlo ZSSR (Zväzu sovietskych socialistických republík) a dnes je súčasťou Ukrajiny. Počas existencie Československa bolo vykonaných ešte niekoľko ďalších menších úprav hraníc Slovenska, až kým nadobudli dnešný stav.

Napriek tomu, že podstatou štátnych hraníc sú v prvom rade politické, ekonomické a etnické rozdiely, vo veľkej miere sa pri ich vytyčovaní zohľadňujú aj prírodné podmienky. Tie mali najmä v minulosti význam pre obranu územia ako prirodzené prekážky. Väčšiu časť hraníc Slovenskej republiky tvoria pohoria a rieky. V mierovom období sú však pre hospodárstvo štátu výhodnejšie dobre priechodné úseky štátnych hraníc, ktorými prechádzajú cesty a železnice, umožňujúce ľahšiu výmenu ľudí, tovarov a informácií.

Zo západu a severu ohraničujú územie Slovenska hradby karpatských pohorí. Slovensko-moravskú hranicu tvoria Biele Karpaty, čiastočne Javorníky, Turzovská vrchovina, Moravsko-sliezske Beskydy a Jablunkovské medzihorie.

Hranica s Poľskom sa tiahne cez najvyššie časti Kysuckých a Oravských Beskýd, odkiaľ sa cez Podbeskydskú brázdú a Podbeskydskú vrchovinu znižuje do Oravskej kotliny. Ďalej sa cez Skorušinské vrchy dvíha do Tatier. Za nimi sa znižuje do Podtatranskej brázdú a pokračuje cez Spišskú Maguru, Pieniny a Ľubovniansku vrchovinu. Východnejšie sleduje rozvodnicu medzi Baltským a Čiernym morom, ktorá sa tiahne cez Busov, Ondavskú vrchovinu, Laboreckú vrchovinu a Bukovské vrchy. Bukovské vrchy tvoria aj hranicu s Ukrajinou. V nej sa vyníma skupina Popriečneho v rámci Vihorlatských vrchov, kým Ublianska pahorkatina v rámci Beskydského predhoria netvorí prírodnú prekážku.

Najmenej horských celkov je na hranici s Maďarskom. Čiastočne ju tvoria len Slanské vrchy, Slovenský kras a Cerová vrchovina.

Značnú časť slovenských hraníc zvyrazňujú rieky. Dunaj tvorí hranicu s Maďarskom v dĺžke 148 km. Na hranici s Maďarskom sa podieľa aj Ipeľ. Významnú riečnu hranicu predstavuje rieka Morava. Po nej prebieha od Skalice po sútok s Dyje hranica s Českou republikou, odtiaľ až po ústie do Dunaja hranica s Rakúskom. Na kratších úsekoch tvoria hranice s Poľskom Dunajec a Poprad.

Nížinatými územiami južného, juhozápadného a juhovýchodného Slovenska vedú prevažne "umelé" hranice, ktoré doprave prekážky nekladú. Prírodné bariéry, rieky, sú preklenuté mostami, ktorými vedú dôležité komunikácie. Pri Kútoch prechádza diaľnicou a železnicou najväčšia časť ľudí a tovarov medzi Slovenskou a Českou republikou. Dôležité je aj severnejšie komunikačné premostenie Moravy medzi Holíčom a Hodonínom. Južnejšie pri Devínskej Novej Vsi prekračuje Moravu železnica, spájajúca Bratislavu s Viedňou.

2 POLOHA A VYMEDZENIE

Päť bratislavských mostov cez Dunaj umožňuje komunikačné spojenie Slovenska s Rakúskom pri Hainburgu a s Maďarskom pri Rajke. Ďalšie dôležité premostenia Dunaja sú pri Medveďove, v Komárne a v Štúrove (obrázok 3).

Obrázok 3: Most Márie Valérie na rieke Dunaj v Štúrove

Autor: Nemčíková, 2005

Menšiu dopravnú prekážku predstavuje Ipeľ, ktorý prekonáva železnica východne od Štúrova a cesty pri Šahách a Slovenských Ďarmotách.

Prevažne umelá hranica s Maďarskom prebieha zníženinou medzi Slovenským rudohorím a pohoriami severného Maďarska. Dôležité komunikačné spojenia sú medzi Filakovom a Salgótarjánom a pozdĺž riek Rimava, Hornád a Bodrog. Umelá hranica na rovine je aj s Ukrajinou medzi Vyšným Nemeckým a Čiernou nad Tisou.

Horské bariéry prekonávajú komunikácie najmä v znížených častiach a v priesmykoch. Jablunkovským

priesmykom prechádza železnica a cesta spájajúca severné Slovensko s priemyselným Ostravskom. Ďalšie dôležité komunikácie spájajúce Slovensko s Moravou sú pri Makove, Púchove, Trenčíne, Moravskom Lieskovom a Myjave.

Horskú hranicu s Poľskom prekonávajú cesty v Oravskej kotline pri Trstenej, za Tatrami pri Zakopanom a severne od Svidníka (Vyšný Komárnik). Dolinu rieky Poprad dopravne využíva cesta i železnica.

Dĺžka štátnej hranice Slovenska je 1 652,8 km (tabuľka 3). Najdlhšiu hranicu máme s Maďarskom (654,9 km), ďalej nasledujú Poľsko (541,1 km), Česká republika (251,8 km), Rakúsko (107,1 km) a Ukrajina (97,9 km).

Tabuľka 3: Základné údaje o štátnych hraniciach Slovenskej republiky

ŠTÁTNA HRANICA		Slovensko-				
		rakúska	česká	poľská	ukrajinská	maďarská
Dĺžka (v km)	na vodných tokoch	76,9	71,0	105,0	2,3	339,0
	na hraničných cestách	6,5	21,4	41,1	0,0	56,6
	na hraničných priekopách	2,9	0,0	12,7	0,0	6,7
	na priamom vyznačení	20,8	159,4	382,3	95,6	252,6
	celkom	107,1	251,8	541,1	97,9	654,9
spolu		1652,8				

Zdroj: http://www.civil.gov.sk/archiv/osh/new/hlavny_text.htm

Slovenská republika má rozlohu 49 035,7 km² (k 31.12.2007, VUGK). Vo svetovom poradí zaujíma 126. miesto, v rámci Európy patrí k menším štátom (27. miesto). Podobnú rozlohu majú v Európe Estónsko (45 228 km²) a Bosna a Hercegovina (51 197 km²).

Tvar územia štátu je predĺžený v rovnobežkovom smere. Jeho najväčšia vzdušná vzdialenosť v smere západ – východ medzi Záhorskou Vsou v okrese Malacky a Novou Sedlicou v okrese Snina je 429 km. Najväčšia vzdialenosť v smere sever – juh je 196,7 km medzi Skalitým v okrese Čadca a Obidom v okrese Nové Zámky. V priestore medzi obcami Orlov v okrese Stará Ľubovňa a Hostovce v okrese Košice-okolie sa zužuje na 77,6 km (Čeman, 2003).

Pretiahnutý tvar územia spôsobuje, že Slovensko má vzhľadom na svoju rozlohu pomerne dlhú hranicu. V detailoch dĺžku hranice ovplyvňuje aj jej zložitý priebeh, determinovaný horskými chrbtami a prúdnicami riek.

Teoreticky najkratšiu hranicu predstavuje kružnica, ktorá ohraničuje kruh s plochou štátu. Oproti takejto hranici má Slovenská republika hranicu 2-krát dlhšiu.